

Ç. V. BƏDƏLOVA

Heydər Əliyev adına Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi

E-mail: c.badalova@gmail.ruİNGİLİS DİLİNDƏ HƏRBİ LEKSİKOLOGİYANIN FORMALAŞMASININ
DİAXRONİK ANALİZİ

Məqalədə İngilis dilinin formalaşmasının diaxronik analizi aparılaraq ən qədim dövrdən orta əsrlərə kimi siyasi, tarixi, mədəni, sosial amillərin dilin inkişafına təsiri, hərbi leksikanın qədimliyi və dilin lüğət tərkibinin təhlili nəzərdən keçirilmişdir.

Açar sözlər: alınma sözlər, hərbi leksikologiya, dilin lüğət tərkibi, müxtəlif mənşəli sözlər, dilin təkamülü.

Dillərin diaxronik analizi dillərdə baş verən dəyişikliklərin və transformasiyaların analizidir. Bu analiz xüsusilə dil yaranma prosesini və dildə mövcud dəyişikliklərin hansı səbəbdən və ya ehtiyacdən, şəraitdən və təsirlərdən qaynaqlandığını araşdırır və müəyyənləşdirir. Bütün dillər daim inkişafda olub cəmiyyətdə baş verən siyasi, tarixi, mədəni və ya dinamik cəmiyyətin davamlı sosial hadisələri kimi təsirlərə məruz qalaraq dəyişikliyə uğrayır. İngilis dilini, xüsusilə də bu dilin hərbi leksikologiyasını, araşdırmaq və analiz etmək üçün biz onun mənşəyini tapmalıyıq. Hərbi leksikologiya dilin produktiv bir sahəsi olub, ölkədə baş verən yeniliklərdən təsirlənərək modifikasiyaya uğrayır. Buna görə də müharibə, işğal, zorakılıq və müstəmləkəçilik siyasəti İngilis dilinin tarix boyu formalaşmasına böyük və mühüm təsir göstərmişdir. Bu baxımdan dildə mövcud müxtəlif sahələr kimi hərbi leksikologiya hərbi-siyasi hadisələrin təsirlərinə uyğunlaşaraq daima inkişaf edir. İngilis dili diaxronik təhlil zamanı aşağıdakı mərhələlərə bölünür.

Qədim İngilis dilinin tarixi 450-ci ildən başlamış və bu dövrə aid əlyazmalarına görə çox mürəkkəb dil olması kimi səciyyələnmişdir. Bu dövrdən danışan zaman onu da qeyd etmək lazımdır ki, Anqlo-Saks dili 24 simvol və hərfdən ibarət runik əlifbasını təşkil edən yazı sistemi idi. *Run* sözünün mənası isə *sirr* deməkdir.

Venerable Bede öz "*Ecclesiastical History of the English Nation*" "*İngilis xalqının dini tarixi*" əsərində 449-cu ili qədim İngilis dilinin başlanğıcı kimi qeyd edir. Bəzi qədim İngilis dilindəki söz və ifadələr mənaca dəyişikliyə uğramış şəkildə müasir İngilis dilində hələ də qalmaqdadır [1].

Qədim İngilis dilinin lüğət tərkibində hərbi sözlər də ayrıca yer almışdır və qədimliyini özündə əks etdirir: *fyrd*, *army (ordu)*, *fyrdinge*, *fyrdinc man of the army, warrior*, (döyüşçü), *ferdman man of the army, warrior (döyüşçü)*, *cəm forması isə ferdmən* kimi qədim yazılarda bu günə qədər qalmışdır. Digər hərbi terminlərdən: (*ge*)*feohtan fight (döyüş)*, *ge-* prefix ilə *gefeoht battle (döyüş)*; *dolg wound (yara)*; *dolhwund wounded (yaralı)*; *cwellan kill (öldürmək)*; *cwelan die (ölmək)*, *feond – enemy (düşmən)*, cəm. *fiend, freond friend (dost)* və *werian= defend (müdafiə etmək mənasını bildirir)* [2]. Bununla bərabər qədim İngilis dilinə məxsus mürəkkəb sözlər də qədim əlyazmalarda öz əksini tapmışdır. Məsələn: *flothere m. sea-army (dəniz qoşunları)*, *heregeatu war-equipment (döyüş ləvazimatları)*, *hererinc soldier (əsgər)*, *hero (qəhrəman)*, *heretoga military leader (hərbi lider)* [3].

Qədim İngilis dilinin lüğət tərkibindəki 20000 sözün 85% german mənşəlidir. Buna görə də hərbi leksikanın tərkibindəki hərbi alətlərin və silahların adları da german mənşəlidir. Bununla yanaşı İngilis dilinin lüğət tərkibində hərbi leksikologiyanın formalaşmasında kelt mənşəli sözlər də

öz əksini tapmışdır. Amma, latın mənşəli hərbi sözlər və terminlər dilin lügət tərkibində daha çox yer almışdır. Roman və german tayfaları ilə hərbi, dini, mədəni və ticarət əlaqələri də dilin lügət tərkibinin zənginləşməsinə təkan vermişdir. Bununla belə latın mənşəli sözlər mühüm yer tutur: Məsələn: *militistic* “military” (hərbi), *port* harbour (liman), *camp* (qədim İngilis dili) = *battle* (döyüş), *mil* = *mile* (mil), *sepu*=*banner*, *flag* (bayraq), *weall* = *wall*(divar), *pund* = *pound* (funt), *mangian* = *to trade* (ticarət etmək) [4].

İngilis və Latın dillərində alətlər daşdan hazırlanan dövrdə ümumi adlar mövcud olmuşdur. Buna görə də Latın dilində *secare* feili= *to cut* (kəsmək) qədim ingilis dilində işlənən *seax knife* (bıçaq) sözü ilə eyni mənanı kəsb edir [2].

İngilis dilində Skandinaviya mənşəli alınma sözlər yazıya daha çox orta əsrlərdə daxil olmuşdur, amma həmin sözlərin ilkin forması (kökü) onların dilə qədim dövrlərdə daxil olmasını və daha sonra müəyyən dəyişikliklərə uğrayaraq orta əsrlər İngilis dilinə keçməsinə göstərir. Vikinqlərin yürüşlərinin əvvəllərində ingilislərlə vikinqlər arasında ünsiyyət az olduğu üçün bu dövrə aid alınma sözlər əsasən Viking gəmiləri və silahları ilə əlaqədardır və müasir dövrə qədər dilin lügət tərkibindən çıxmışdır. Latın və Fransız dillərindən keçən alınma sözlər ilə müqayisədə Skandinaviya dilindən keçən sözlər daha az yer almışdır. Skandinaviya dilindən Qədim İngilis dilinə keçmiş sözlərə: *hand* (əl), *bank* (səhil), *birth* (doğuş), *dirt* (çirk), *kid* (uşaq), *egg* yumurta), *leg* (qıç), *root* (kök), *sky* (səma), *sister* (bacı), *window* (pəncərə) və s. sözlər aiddir. Bununla belə bu dildən İngilis dilinin lügət tərkibinə keçmiş müharibə xüsusilə, dəniz terminlərinə aşağıdakı alınma sözləri göstərmək olar: *orrest* (battle) döyüş, *drenþ* (warrior) döyüşçü, *hoflinþ* (chief, ringleader) başçı, *fylician* (to collect or marshal a force) ordu yığmaq, *lip* (fleet) donanma, *barða* (Vikinqlər tərəfindən işlədilən qayıq növü) qayıq, *cnearr* (small warship) balaca döyüş gəmisi, *sceap* (boat), *sipp* (warship) və s. [5].

Anglo-sakslar Britaniyaya gələn zaman özləri ilə heç bir yazılı sənəd və ya əlyazma gətirməmişdilər. Buna baxmayaraq bu dildən İngilis dilinə sifahi xalq ədəbiyyatına aid müharibə mahnıları və müharibəyə aid poeziya və saqalar keçmişdir. Beovulf Qədim İngilis dilinin mövcudluğuna dair bir dəlil olub Anqlo-saksların İngiltərəyə gəlməmişdən əvvəlki sosial həyatlarının (adət-ənənələrin, silahların) təsvirini verir. Şeir özündə Qədim Skandinav dilindəki dəniz terminlərini əks etdirir: məsələn: *scip* (ship) gəmi, *bat* (boat) qayıq. Üçüncü mahnı isə həmin dövrə aid hərbi-dəniz ekspedisiyasının müfəssəl təsvirini aşağıdakı sözlərlə verir: *float* (üzmək), *boat* (qayıq), *weapons* (silahlar), *armor* (zireh) mənasını verir:

Şeirin müqəddiməsində biz hərbi terminlər olan: *battle*, *weapon* (“*weapons of war*)(müharibə silahları), *spear-armed* (*niza* ilə *silahlanmış*), *squadroned foes* (düşmən eskadron) kimi sözlərə rast gələ bilərik. İngilis dilinin şifahi xalq ədəbiyyatının qədim salnaməsi sayılan bu şeir hərbi leksikologiya ilə zəngin olaraq həmin dövr üçün səciyyəvi olan müharibə vəziyyətini təsvir edir. Buna aşağıdakı nümunələri daxil etmək də məqsədəuyğundur: *fastness* = fortress (qala), *stronghold* (istehkam); *combat* (döyüş), *comrades* (silahdaş), *warfare* (müharibə), *ambush* (pusqu) (I mahnı); *armor* (zireh), *fleet* (donanma), *war-gear* (müharibə ləvazimatları), *hostile warriors* (düşmən döyüşçüləri) (III mahnı); *battle*, *buckler* = small, round shield (balaca qalxan), *worsted* = defeated (məğlub edilmiş); *brand* = sword (qılınc); *targe* = shield (qalxan) (*arxaik*); *war-weeds* = armours zireh, (yaraq)(VI mahnı); *defensive* (*müdafiə*)(VII mahnı); *to shield* (qorumaq), *henchman* = shield bearer (zirehçi) (X mahnı); *foe* = enemy (düşmən), *attack* (hücum etmək) (XI mahnı); *falchion* = broad, curved sword (enli əyri qılınc), *defence*, *blade* (ülgüc), *sword of battle* (döyüş qılıncı), *keen-souled* = brave (cəsur) (XII mahnı); *host* = band of warriors (döyüşçü dəstəsi), *helmet* (dəbilqə), *strife* = conflict (münaqişə), *to grapple* = to fight (döyüşmək), *hest* = command (əmr), (XV mahnı); *war-steeds* = war horses (döyüş atları), *head of armies* (XVI mahnı); *men in arms* (döyüşçü) (XIX mahnı); *battle-gear* (döyüş avadanlıqları) (XXII mahnı); *folk-commander* (rəhbər) (XXXV mahnı); *folk-defender* (müdafiəçi) (XXXVI mahnı); *fohtan* = fight (döyüş) və s. Həmin dövrə aid başqa yazı nümunəsindən: feodal dövründən əvvəlki döyüş səhnələrini təsvir edən “*The Battle of Finnsburh*” və “*The Battle of Brunanburh*” kimi əlyazmalarda *leavings-of-hammers*=*swords* (qılınc), *to guard*, *spear* (mühafizə etmək) və 10-cu

əsrdən əvvələ məxsus “*Waldhere*” əlyazmasında isə *corslet* termini *bədən zirehi kimi* (a piece of armour covering the body) verilmişdir [4].

“*Canterbury Tales*” əsərinin müqəddiməsində Geoffrey Chaucer üç obraz olan “The Knight, The Squire and The Yeoman” həm davranışları, həm də geyimləri ilə ətraflı şəkildə təsvir edərək aşağıdakı hərbi əlaqəli sözləri xatırladır. Bu sözlər: *chivalry* (ritsarlıq), *war* (müharibə), *battle* (döyüş), *arrows* (ox) kimi sözləri nümunə göstərmək olar. Məşhur qədim ingilis balladalarında həmin dövrə aid döyüş səhnələri ilə əlaqəli sözlər də öz əksini tapmışdır: *schip*=*ship* (gəmi); *triviale* = place where the battle was fought (döyüş aparılan yerlər) (*Chevy Chase*), *seugh* = trench (səngər), *ditch* (xəndək); *shield* = protective armour plate (qalxan sipər); *darts* = pointed missile, *sparrow mızraq*; “*I find no peace, and all my war is done*” (= my war is over) “Mən sülh, hüzur tapmadım və mənim müharibəm sona çatdı “kimi cümlə” “Description of the Contrarious Passions” “Yolagəlməz ehtirasın təsviri balladasında” yer almışdır. Qədim İngilis şeiri olan “*The Battle of Maldon*” “*Maldon Döyüşü*”: *Féoll a to földan* = fell then to ground (yerə yuxılmaq), *wæpnes wéaldan* = weapon wield (silah istifadəsi), *hár hilderinc* = hoary battle-warrior (yaşlı döyüşçü), *féalohlite swúrd* = yellow-hilted sword (sarı saplı qılınc), *héardne méce* = hard blade (çətin ülgüc), *hýssan býlde* = encouraged warriors (cəsarətli döyüşçü), *góde géféran* = brave companions (cəsur silahdaş) kimi hərbi ifadələr yer almışdır [6-7].

Qədim İngilis sözləri müasir İngilis sözlərinin əsas söz ehtiyatını təşkil edir. Buna baxmayaraq qədim ingilis dilinin lügət tərkibini təşkil edən sözlərin əksəriyyəti ya öz ilkin mənasını, ya da ümumi mənasını dəyişərək yeni mənalara qazanmışdır.

Orta əsrlər İngilis dili (1150-dən 1500-ə qədər) dilin lügət tərkibinin səs, məna və söz ehtiyatının tarixi hadisələrin təsirindən ciddi dəyişiklərə məruz qaldığı bir dövr kimi səciyyəliyə bilər. Bu dövrdə dilə çoxlu sayda Fransız dilindən alınma sözlər daxil olmuş və ya çoxlu sayda hərbi sözlər fransız sözləri ilə əvəz olunmuşdur.

1066-cı il Hasting döyüşündən sonra **Norman işğalının** İngilis dilinin lügət tərkibinə böyük təsiri olmuş və xüsusilə də dilə yeni orfoqrafiya qaydaları gətirməklə qədim İngilis dilindən Orta İngilis dilinə böyük dəyişikliklər etmişdir. Normanlar bu dövrdə yeni Norman-Fransız adət ənənələrlə birlikdə dilə yeni yazı üslubu gətirmişdilər. Qədim Sakson İngiltərəsilə yeni Norman İngiltərəsi arasında ciddi bir fərq mövcud olmuşdur və Norman işğalı fransız dilini danışq dili kimi irəli çəkmiş və bunun nəticəsi olaraq dil Anqlo-Fransız dili adlanmışdır. Belə ki, Fransız dili cəmiyyətin daha ali sosial təbəqəsinin ünsiyyət vasitəsi olmuş, İngilis dili isə daha aşağı təbəqəsi tərəfindən işlənmişdir. Norman işğalından 200 il sonra da Fransız dili yuxarı təbəqənin ünsiyyət vasitəsi olaraq qalırdı. Məlum olduğu kimi Normanlar müharibə sənətinin ustası idilər və onlar döyüş texnikasını həm müdafiə, həm də hücum strategiyasında çox inkişaf etmişdilər.

XIII əsrin əvvəllərində İngiltərədə bilinqualizm (ikidillilik) hökm sürürdü. Belə ki, İngiltərədə insanlar həm Fransız, həm də İngilis dilində danışırdılar, amma, hər iki dildə danışan insanlar da var idi, hətta, 1204-cü ildən Norman işğalının sona çatması ilə əlaqədar olaraq İngilis dili cəmiyyətdə daha aparıcı dil olaraq qalırdı.

1337-1453-cü illər soyğunçu yürüşlər, dəniz döyüşləri, mühasirələr kimi xarakterizə olunan 100 illik müharibə insanların diqqətini qitədəki hadisələrə yönəltdi və hər iki xalqda (İngilis və Fransız) milliyətçilik hisslərinin güclənməsinə səbəb oldu. Hərbi baxımdan isə bu dövr Qərbi Avropa üçün yeni silahların və hərbi taktikaların meydana gəlməsi kimi xarakterizə oluna bilər, eyni zamanda qədim dövrə məxsus feodal ordusu yeni süvari ordu ilə əvəz olundu. Həmin dövrə məxsus ən əhəmiyyətli silah ixtirası isə bant oldu və o da öz növbəsində topun istehsalına böyük təkan verdi. İngilis və daha sonra fransızlar qala divarların məhvi üçün toplardan istifadə edirdilər. Amma, fransızlarla müqayisədə ingilislər daha güclü düşmənə üzlaşdığı üçün onların daha yeni döyüş üsulları tapmağa ehtiyacı var idi və demək olar ki, onlar bu sahədə daha yaradıcı və yeniliyə meyilli idilər. Odlu silahlar və toplar 1375-ci ildən mühüm rol oynamağa başladı. Beləliklə, mühüm tarixi hadisələrin təsirinin nəticəsi olaraq yeni hərbi sözlər də dilə daxil edildi. Bunlara *cannon* (top) (1800-ci ilə qədər fransız mənşəli canon yazılmış və Şekspir tərəfindən “Henry IV” əsərində kirsən üçün qida mənasında işlənmişdir *food for powder*), *gunpowder* (barut), *longbow* (uzun yay)

(orta əsrlərə (15 əsr) məxsus silah) və s kimi sözləri nümunə çəkmək olar. Yuxarıda qeyd olunan tarixi hadisələrlə yanaşı Chaucer "Canterbury Tales" əsərində (günümüzə gəlib çatan ən qədim şeirlərdən biri) bu dövr üçün daha real bir təsvir verir. Onun hərbi terminologiya ilə bağlı kifayət qədər biliyi var idi, çünki 1359-cu ildə o orduya qoşulmuş və xidmət etmişdir. Hətta, o sonralar xaricdə gizli diplomatik fəaliyyət göstərmişdi. Onun yazısında *yeoman*, *the squire kimi ifadələrə rast gəlinmişdir*. Ümumi girişdə: *chivalry=chivalry (ritsarlıq)*, *were=war (müharibə)*, *reised=fought=fight (döyüşmək)*, *squire=squire (cəngavər)*, *sergeant of the law=a very high officer (yüksək rütbəli zabıt)*, *gere=equipment (ləvazimat)*, *buckeler targe=kinds of shields (qalxan növləri)* kimi sözlər verilmişdir. XIV əsrin əvvəllərində əlyazmalarda 10.000-dən çox fransız mənşəli sözlərinə rast gəlinmişdir. Bütün bu əlyazmalardakı sözlərin 75 % hələ də bu gün ümumişlək sözlər sırasındadır [1].

XV və XVI əsrlərdə İngilis dilinin əhəmiyyəti artdı, amma, İngiltərədə qanunlar və əsas yazışmalar hələ də Fransız dilində qalırdı. XV əsrdə, William Caxton ilk çap maşınını Vestminsterə gətirir (1476) və Chaucer-in "The Canterbury Tales" əsərini çap etdirir. Cəmiyyətdə savadlılıq səviyyəsi mühüm şəkildə artır və çapçılar İngilis dilinin yazı üslubunu və orfoqrafiyasını standartlaşdırmağa başladılar. Çap mətbəəsi cəmiyyətdə, xüsusilə də Britaniyalılar arasında biliklərin və savadlılığın artırılması yolunda çalışaraq oxu materiallarının hamıya əlçatan olması üçün şərait yaradırdı. Bu dövr ərzində çoxlu ingilis mətnləri çap olundu və buna romanlar, lüğətlər, İncil, və digər sənədləri göstərmək olar. Bu da öz növbəsində İngilis dilinin məşhurluq qazanmasına və İngiltərənin dövlət dili olmasına gətirib çıxartdı. Ölkədə baş verən siyasi, iqtisadi və sosial faktorlar bu dilin dövlət dili olmasına ən çox təkan verən hadisələr kimi qeyd olunmalıdır. Yuxarıda qeyd olunan məsələlərlə yanaşı İngiltərənin müstəmləkəçilik siyasəti İngilis dilinin beynəlxalq dilə çevrilməsinin kulminasiya nöqtəsi kimi səciyyələyə bilər. Keşiş Galfridus Grammaticus (Geoffrey the Grammarian qrammatist Cefrey kimi tanınır) "Thesaurus Linguae Romanae et Britannicae" ilk İngilis-Latin sözlüyünü nəşr etdirir.

İngilis dilinin əvvəlki dövrlərə nisbətən daha da yayılmasına baxmayaraq ədəbi dil hələ də fransız dilində olduğu üçün bu dil Orta əsr İngilis dilinə öz təsirini ciddi şəkildə göstərmişdi.

Fransız dilli zədənganların ordunun, xüsusilə də dəniz qüvvələrinin, idarəsi və rəhbərliyində xüsusi gücü var idi. Ona görə də aşağıdakı fransız mənşəli hərbi və orduya xas olan sözləri ifadə və təsvir edən hərbi leksikanın bu gün də hələ də ümumişlək sözlər sırasındadır: *Army (ordu)*, *bataille*, *comba (döyüş)*, *siege (mühasirə)*, *defense (müdafiə)*, *regiment (alay)*, *lance(niza)*, *banner (bayraq)*, *harness (qoşqu)*, *pees (peace)(sülh)*, *victorie (qələbə)*, *sergeant (çavuş)*, *lieutenant (leytenant)*, *aid (kömək)*, *challenge (çətinlik)*, *danger(təhlükə)*, *escape (qaçmaq)*, *enemy (düşmən)*, *spy (casus)*, *stratagem (kələk)*, *march (nizamla yürümək)*, *captain (kapitan)*. Buna baxmayaraq İngilis dilinin qədim əlyazmalarındakı fransız dilindəki sözlərlə eyni mənaya malik bəzi sözlər bugünümüzə qədər dilin söz ehtiyatında öz yerini almamışdır. Bu kateqoriyaya aid terminlərə: *battle-bataille (döyüş)*; *collision-collision (toqquşma)*; *danger-danger (təhlükə)*; *machine-machine (maşın)*. Barber (2009) qeyd etdiyinə görə biz bu sözləri fransız mənşəli saymaqla səhv yolda olmuş sayılıq. Dilə daxil olmuş fransız hərbi sözlərə: *force(qüvvə)*, *advance (irəliləmək)*, *capture(tutmaq)*, *attack(hücum etmək)*, *retreat(geri çəkilmək)*, *navy(hərbi dənizdonanması)*, *soldier(əsgər)*, *guard(mühafizəçi)*, *order (əmr)* və *trophy (qənimət)* göstərmək olar [3].

Fransız mənşəli sözlərin Orta əsr İngilis dilinə daxil olmasında və yayılmasında iki əsas dövr var: alınma sözlərin sayının çox olmadığı dövr, yəni ən qədim dövrdən 1250-ci ilə qədər (900 söz) və alınma sözlərin sayının çox olduğu dövr, yəni 1250-ci ildən sonrakı dövr: ordu və *andəniz qüvvələri ilə bağlı sözlər: soldier, enemy, arms, battle və s. eyni zamanda rütbə adları da fransız dilindən keçən sözlər sırasına aiddir*. Bunlara nümunə olaraq *baron, count, duke, marquees, peer, prince və sovereign sözlərini göstərmək olar*. Mərkəzi fransız dilindən keçən *chacier and lancier* sözlər *catch tutmaq* and *launch* başlamaq sözlərinin ekvivalenti olub müasir fransız dilində *chaserand lancer* kimi işlənməkdədir. German dilindən qədim fransız dilinə keçən bəzi hərbi alınma sözlərdə [w] hərfi fərqli işlənilir: [w] səsi Norman dilində qalır, amma, Mərkəzi fransız

dilində [g] hərfinə çevrilir. Belə ki, İngilis dilində olan: *wage (əmək haqqı)*, *war (müharibə)*, Fransız dilində *gage and guerre* kimi olmaqdadır [5].

İngilis dilində İtaliyan mənşəli alınma hərbi sözlər XVI və XVII əsrlərdə keçmişdir. Məsələn, colonel (polkovnik), campaign (yürüş,hərbi əməliyyat), infantry (piyada qoşun) və alarm (həyəcan signalı). 1492-ci ildən sonra Xristofor Kolumbun kəşfindən sonra ispan mənşəli "guerrilla" (partizan müharibəsi) sözü ingilis dilinə daxil olmuşdur.

Dilin lüğət tərkibinin və mənasına gəlinə onu qeyd etmək lazımdır ki, cəmiyyətdə baş verən sosial və mədəni dəyişikliklər dilin təkamülünə ciddi təsir göstərməkdədir. Cəmiyyətin bütün sahələrində baş verən yeniliklər öz növbəsində yeni anlayışlar, yeni adlar tələb edir. Orta əsrlərdə İngiltərədə baş verən elmi ixtiralar nəticəsində yeni avadanlıqlar dilin lüğət tərkibinə yeni terminlər *steam (buxar)*, *engine (mühərrik)*, *aircraft (təyyarə)* və s. daxil etdi.

Orta əsrlərin sonuna doğru Şekspir İngilis dilinin inkişafına geniş şəkildə öz töhfəsini vermişdir. O öz əsərlərində, şeirlərində, sonetlərində 1700 söz yaratmış və burada hərbi sözlər və söz birləşmələri də ayrıca yer almışdır. Məsələn: *assassination (öldürmə)*, *bloody (qanlı)*, *bump (zərbə)*, *dislocate (yerindən çıxartmaq)*, *exposure (ifşa)*, *pitched battle (zamanı və yeri əvvəldən müəyyənlanmış döyüş) və s göstərmək olar*. Hərbi sözlərin çoxu onun tarixi əsərlərində yer almışdır. Şekspir çoxlu tarixi kitablar oxuyurmuş və bu səbəbdən biz onun yazılarında çoxlu hərbi sitatılara və ya müharibə səhnələrini təsvir edən söz və ifadələrə rast gələ bilirik [2]:

Cowards die many times before their deaths; the valiant never taste *death (ölüm)*but once. (Julius Caesar);

Cry '*Havoc*' and let slip the dogs of War. (Julius Caesar);

In *peace* (sülh) nothing so becomes a man as modest stillness and humility; but when the *blast of war (müharibə partlayışları)* blows in our ears, then imitate the action of the tiger; stiffen the sinews, disguise fair nature with hard favored *rage (qəzəb)*. (King Henry V);

We few, we happy few, we band of brothers. For he today that sheds his *blood (qan)* with me, Shall bemy brother; be ne'er so vile, This day shall gentle his condition. And gentlemen in England nowabed, Shall think themselves accursed they were not here, And hold their manhood's cheap whiles any speaks, That *fought (döyüşmək)* with us upon Saint Crispin's day. (King Henry V);

From now until the end of the world, we and it shall be remembered. We few, we Band of Brothers. For he who sheds his blood with me shall be my brother. (King Henry V) [4].

NƏTİCƏ

İngilis dilinin və onun lüğət tərkibinin mühüm hissəsini tutan hərbi leksikanın diaxronik analizi zamanı belə nəticə çıxarmaq olar ki, dil cəmiyyətin canlı varlığı və ayrılmaz tərkib hissəsi olub, onunla bərabər müxtəlif faktorların təsiri ilə dəyişir, təkamülə uğrayıb inkişaf edir. Tarix boyu İngiltərənin cəmiyyətində baş verən mədəni, tarixi, siyasi, hərbi hadisələr və yeni elmi ixtiralar ya yeni sözlərin yaranmasına ya da istila, müstəmləkəçilik zamanı başqa dillərdən alınma sözlərin keçməsinə səbəb olmuşdur. Bu da öz növbəsində İngilis dilinin hərbi leksikanın zənginləşməsinə gətirib çıxarmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1.Algeo, John The Briticisms Are Coming! How British English is Creeping intothe American Language // - London: Journal of English Linguistics, - 1990.Vol.23, no.1-2. - p. 123-140.

2.Andersen, Henning Synchrony, diachrony, and evolution / Henning Andersen. – Washington: Evolution and Beyond, - 2006. - p.279.

3.Barber, Charles The English Language-AHistorical Introduction / Charles Barber, Joan C.Beal, Shaw, Phillip - Cambridge Cambridge University Press, - 2009. – p. 256.

4. James, Charles A New and Enlarged Military Dictionary or Alphabetical Explanation of Technical Terms Containing, among other Matter / Charles James. - London: - 2013. - p. 365.

5. Military Intelligence Service. British Military Terminology (BMT), - Washington: U.S. War Department, - 1943. - p. 189.

6. Pyles, Thomas English Language / Thomas Pyles. - Harcourt Brace & Company, - 1993. - p. 287.

7. Pyles, Thomas The Origins and Development of the English Language / Thomas Pyles, John Algeo - Orlando: Harcourt Brace & Company, - 1993. - p. 456.

SUMMARY

C. V. BADALOVA

Azerbaijan Higher Military School named after Heydar Aliyev

E-mail: c.badalova @ gmail. ru

FORMATION OF MILITARY LEXICOLOGY IN ENGLISH DIACHRONIC ANALYSIS

The article provides a diachronic analysis of the formation of the English language, the impact of political, historical, cultural, social factors on language development from ancient times to the Middle Ages, the antiquity of military vocabulary and the analysis of the vocabulary of the language.

Key words: borrowed (loan) words, military terminology, vocabulary (word stock), words with diverse origins, and evolution of the language.

РЕЗЮМЕ

БАДАЛОВА Ч. В.

Азербайджанское высшее военное училище имени Гейдара Алиева

Электронная почта: c.badalova @ gmail. ru

ДИАХРОНИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

ФОРМИРОВАНИЯ ВОЕННОЙ ЛЕКСИКОЛОГИИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье проводится диахронический анализ формирования английского языка, влияние политических, исторических, культурных, социальных факторов на развитие языка с древних времен до средневековья, древность военной лексики и анализ лексики языка.

Ключевые слова: заимствованные слова, военная лексикология, словарный запас языка, слова различного происхождения, эволюция языка.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 17.06.21